

شیعیان تانزانیا و وضعیت آنان (با تأکید بر شیعیان خوجه اثناعشری)

روح‌الله رنجبر شیرازی / دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ تشیع دانشگاه پیام نور قم

دکتر فاطمه جان احمدی / دانشیار دانشگاه الزهراء

چکیده

سرزمین‌های شرق قاره آفریقا در زمره مهم‌ترین مناطقی است که از همان نخستین سال‌های ظهور اسلام مورد توجه مسلمانان و شیعیان قرار گرفت و اسلام به آرامی توسط مهاجران مسلمان به مردم این مناطق عرضه شد و مردم آن را پذیرفتند و تا کنون در طول قرن‌ها، تحولات گوناگونی را تجربه کرده‌اند. مذهب تشیع همگام با تاریخ پربرکت اسلام، در کشور تانزانیا قدمتی دیرینه دارد و شیعیان مهاجر، به‌ویژه شیعیان خوجه اثناعشری، که پیشینه‌ای در تاریخ هند اسلامی دارند، به عنوان مهاجران بومی شرق آفریقا، نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در تاریخ و فرهنگ شیعه در این کشور ایفا نموده‌اند. ایشان با بهره‌گیری از شرایط اقلیمی و اقتصادی مناسب منطقه، توانسته‌اند در طول سال‌های متمادی (از قرن ۱۹ میلادی به بعد) ضمن تثبیت و استحکام جایگاه مذهبی، فرهنگی و اجتماعی و اثرگذاری فراوان در عرصه‌های گوناگون محل سکونت خود، عمده‌ترین و مهم‌ترین عامل گسترش و ترویج مذهب تشیع در بین بومیان سیاه‌پوست این کشور به شمار آیند. نگارنده با حضور در میان شیعیان تانزانیا و زنگبار و مطالعه میدانی وضعیت ایشان در این نوشتار، ضمن یادآوری تاریخ پر عظمت تشیع در این مناطق، وضعیت شیعیان کنونی این کشور را با تأکید بر نهادهای فرهنگی و آموزشی شیعیان خوجه اثناعشری در احیای این مذهب اسلامی بررسی کرده است.

کلیدواژه‌ها: تانزانیا، زنگبار، تشیع، خوجه.

مقدمه

جهان تشیع به عنوان یکی از مؤلفه‌های مؤثر در مکتب شکوهمند اسلام، نیازمند شناخت و بازبینی عالمانه است تا بتوان در جهت ارتقا و انتشار معارف و عقاید حق آن گام‌های مؤثری برداشت. برای رسیدن به این مهم، شناخت، تجزیه و تحلیل، بررسی و بازشناسی جوامع مذهبی و دینی شکل گرفته در مناطق جغرافیایی گوناگون از پیش‌نیازهای ضروری است. بر اساس کتاب آمار جهان CIA، جمهوری متحد تانزانیا با بیش از ۴۲ میلیون نفر جمعیت، شامل ۴۵ درصد مسلمان، ۴۰ درصد مسیحی و ۱۵ درصد پیروان آیین‌های بومی و سنتی در قالب ۲۳۴ قبیله فعال، (www.Cia.Tanzania.org) مهم‌ترین کشور منطقه شرق آفریقا است که ظرفیت‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل توجهی در جذب و پذیرش جریان‌های تاریخی، قومی و اعتقادی گوناگون دارد و از گذشته تا کنون، مأمّن خوبی برای مهاجران و اتباع سرزمین‌های دیگر بوده است.

تانزانیا از نقطه نظر دارا بودن جمعیتی مسلمان، دارای ظرفیت‌هایی برای توسعه دین اسلام بوده و یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌ها وجود اقلیت قابل توجهی از شیعیان خوجه اثناعشری است که چهره واقعی آنان را تنها با زندگی در میانشان می‌توان شناخت. مطالعه اوضاع اجتماعی، فرهنگی و سیاسی شیعیان تانزانیا از آن نظر که توانسته‌اند سازوکاری مناسب برای زندگی و همزیستی در کنار سایر ادیان و مذاهب فراهم آورند حایز اهمیت است. به نظر می‌رسد پس از قیام امام خمینی علیه السلام فرصت مناسبی برای ترویج آموزه‌ها و فعالیت‌های شیعیان سراسر دنیا پیش آمده و این مسئله جمعیت بیش از دو میلیون نفری شیعیان تانزانیا (تقی‌زاده داوری، ۱۳۸۹، ص ۱۰۹) را به‌طور مستقیم (شیعیان بومی سیاه‌پوست) و غیرمستقیم (شیعیان خوجه اثناعشری) از انقلاب اسلامی ایران متأثر نموده است.

اتحاد تانگانیکا و زنگبار

جمهوری متحد تانزانیا، که در گذشته و تا پیش از استقلال این کشور (در سال ۱۹۶۴ میلادی)، از دو سرزمین «تانگانیکا» و «زنگبار» تشکیل می‌شد، شامل سرزمین اصلی در شرق آفریقا و جزایر زنگبار، پمبا و مافیا در سواحل شرقی اقیانوس هند است. مساحت این کشور ۹۴۵/۰۸۷ کیلومتر مربع است که قریب ۶۰ هزار کیلومترمربع آن را دریاچه‌های آب شیرین داخلی تشکیل می‌دهد. تانزانیا در نیمکره شرقی زمین و در پایین خط استوا و شرق آفریقا واقع شده است. (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، ۱۳۸۸، ص ۱)

بندر دارالسلام پایتخت و بزرگ‌ترین شهر تانزانیا و دومین شهر بزرگ منطقه شرق آفریقا است. این شهر در قرن ۱۹ میلادی توسط سلطان «برقش» به عنوان پایگاهی برای ورود اعراب به سرزمین اصلی (تانگانیکا) بنا نهاده شد و چون دهکده‌ای ساکت و آرام بود «دارالسلام» نام گرفت. (عرب‌احمدی، ۱۳۸۴، ص ۳) از دیگر بنادر مهم، می‌توان به بندر زنگبار، تانگا، امتوارا، لندی و ویتِه در سواحل شرقی اقیانوس هند اشاره کرد. آروشا، کیگوما، دودوما (پایتخت سیاسی تانزانیا)، پمبا و تابورا از دیگر شهرهای مهم تانزانیا است.

زبان مردم تانزانیا «سواحیلی» است که به عنوان یکی از هفت زبان اصلی دنیا توسط سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته شده است. این زبان میراث فرهنگی مسلمانان، اعراب و ایرانیان مهاجر در شرق آفریقا است که به زبان‌های خانواده «بانتو» تعلق دارد. زبان انگلیسی زبان رسمی و آموزشی کشور است و تقریباً تمام مردم آن را می‌فهمند. در زنگبار مردم به زبان‌های عربی، انگلیسی و سواحیلی صحبت می‌کنند.

پس از سال‌ها مبارزات سیاسی، با رهبری شیخ عبید کارومه و جولوس نایره‌ره با امضای قراردادی در ۲۳ آوریل ۱۹۶۴ دو کشور زنگبار و تانگانیکا با هم متحد شدند و با نام جدید «تانزانیا» (که تلفیق نام هر دو جمهوری است) یک کشور جدید را

تأسیس نمودند. (www.Cia.Tanzania.org) تانزانیا به‌طور سنتی، روابط حسنه‌ای با آمریکا دارد، به‌گونه‌ای که در مجامع بین‌المللی این کشور را حیات خلوت آمریکا می‌شناسند. در میان کشورهای اروپایی، حضور انگلیس در این کشور، بسیار پررنگ‌تر از سایر کشورهاست. این کشور از مستعمره‌های قدیمی بریتانیا بوده و زبان انگلیسی نیز به‌عنوان زبان رسمی و آموزشی تانزانیا محسوب می‌شود. سالانه میلیون‌ها پوند توسط مبلغان و مبشران انگلیسی در این کشور هزینه می‌شود و سفارت‌خانه انگلیس در دارالسلام نیز تقریباً به همان وسعت سفارت آمریکا فعالیت دارد. آلمان، فرانسه، ژاپن و نروژ نیز هر یک طرح‌های بلندمدت و سودآوری برای تانزانیا اجرا کرده‌اند، ضمن اینکه هر یک کمک‌های بلاعوض مهمی نیز به این کشور اعطا نموده‌اند. (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، ۱۳۸۸، ص ۸)

با توجه به سابقه چندصد ساله حضور ایرانیان در شرق آفریقا و تانزانیا و وجود علایق مشترک فرهنگی، مذهبی و اجتماعی گسترده، تا پیش از انقلاب اسلامی، چندان توجهی به برقراری ارتباط بین دو کشور صورت نمی‌گرفت؛ اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جولیوس نایره‌ره از اولین رؤسای جمهوری بود که برای دولت موقت ایران پیام تبریک فرستاد. روابط رسمی دو کشور در تاریخ ۲۱ مهرماه ۱۳۶۱ با صدور بیانیه‌ای از سوی وزارت خارجه دو کشور در نیویورک آغاز گردید و در پی آن، سفارت ایران در ابتدای سال ۱۳۶۳ رسماً در دارالسلام آغاز به کار کرد. (رنجبر شیرازی، ۱۳۸۸)

جزیره زنگبار نیز متعلق به کشور متحد تانزانیا و نام یکی از جزایر مهم و پایتخت دولت فدرال و خودمختار زنگبار است که در ۶۰ کیلومتری سواحل شرقی دارالسلام قرار دارد. زنگبار بخشی از نیمه خودمختار تانزانیا است که شامل مجمع الجزایر زنگبار در اقیانوس هند و تعداد زیادی جزایر کوچک و دو جزیره بزرگ - یعنی جزیره اونگوگا که به صورت غیر رسمی به عنوان جزیره اصلی زنگبار شناخته

می‌شود و جزیرهٔ خواهری آن یعنی پمبا - است. (الصحاری العوتی، ۱۹۷۷) اصطخری در **المسالک و الممالک** چنین آورده:

زنگبار درازترین زمین‌های سیاهان است و به هیچ مملکت نپیوندد، مگر به زمین وحش و حدود آن سوی یمن باشد و سوی پارس و کرمان تا برابر هندوستان. از ایشان ذکری نکردیم به حکم آنکه بهره‌ای نداشت. مردم زنگبار را زیادت هنری و دانشی نباشد و همه مردمان لخت باشند، اما توانا و زورناک، و مردمان سپید این قوم را به مدد قوّت و پوشش به جاهای دیگر آرند. (اصطخری، ص ۱۰ و ۱۴)

مردم زنگبار از نژادهای آفریقایی بانتو (سیاه)، قبایل شیرازی هادیبو، شیرازی تومباتو، شیرازی پمبا، سوکوبا، ایناموزی، اعراب عمانی الاصل و یمنی و هندیان هستند. (www.CIA.zanzibar.org-2010) جمعیت کنونی جزیرهٔ قریب ۱/۶۵۱/۰۰۰ نفرند که حدود ۹۷ درصد آنها مسلمان هستند. البته تعداد کمی از شیرازی‌ها، بلوچ‌های ایرانی‌تبار هستند و اروپاییان هم به عنوان اقلیت‌های قومی در آن زندگی می‌کنند. جزیرهٔ زنگبار از مهم‌ترین مراکزی است که در شرق آفریقا با اسلام قرابت چندصد ساله دارد و خدمات گسترده‌ای نیز به این دین مبین ارائه نموده است. در زنگبار، مساجد فراوانی وجود دارد، اما گاهی به دلیل ازدحام جمعیت، مردم در صحن مسجد و کوچه‌های اطراف نیز به نماز می‌ایستند. (اداره کل اطلاع رسانی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام - الف، ۱۳۸۰، ص ۲۲)

با اینکه مردمان امروزی زنگبار از دو گروه بومی و مهاجر تشکیل شده، اما دو عامل زبان (سواحیلی و عربی) و دین (اسلام) از جمله عوامل استحکام آنان در مسائل اجتماعی است. مهم‌ترین پدیده‌ای که مردم این سرزمین را دارای تمدن و فرهنگ اصیل نموده، مهاجرت شیرازیان ایرانی الاصل است که با سکونت چند صد سالهٔ خود در این مناطق، به نشر اسلام و انتشار اصول مدنی و حقوقی در منطقه پرداخته‌اند که پس از گذشت قرن‌ها نیز هنوز در این کشور کوچک اما کهن اجرا می‌شود. (عرب‌احمدی، ۱۳۸۴، ص ۵۰۲)

تاریخ اسلام و تشیع در تانزانیا

اسلام از همان نخستین روزهای دعوت، به قاره آفریقا راه یافت؛ یعنی از همان زمانی که رسول مکرم اسلام ﷺ عده‌ای از مسلمانان را به حبشه گسیل داشت. اسلام به دلایلی از جمله همخوانی با سنت‌های آفریقایی و اصول مبتنی بر فطرت پاک و خداجوی، در میان سیاهان بومی با اقبال مواجه شد و این دین به وسیله تجار عرب از قرن دوازدهم میلادی به بعد به این مناطق راه پیدا کرد. بر اساس برخی مستندات تاریخی، مسلمانان مدت زمان کوتاهی پس از رحلت پیامبر ﷺ و در زمان خلفای راشدین، سفرهای تجاری خود را به شرق آفریقا شروع کردند. (Y.Lodhi & Westrn, 1996) از اوایل دهه هفتاد قرن اول هجری و در زمان خلافت عبدالملک بن مروان، خلیفه اموی (۷۵-۹۵ق) اولین مهاجرت سازمان یافته مسلمانان به شرق آفریقا صورت گرفت. بلاذری، مورخ بزرگ مسلمان در قرن سوم هجری، انگیزه اصلی مهاجران را مخالفت دو تن از رؤسای قبیله «ازد» عمان می‌داند که در پی سرپیچی از بیعت با خلیفه دمشق، دچار خشم وی شدند و توسط حجاج بن یوسف (۷۵ق) سرکوب گشتند و پس از شکست، به شرق آفریقا گریختند. (زکی، ۱۹۵۸، ص ۷۷) چند دهه بعد گروهی از زیدی‌های یمنی نیز، که رهبر خود زید بن علی بن حسین بن علی بن ابی‌طالب علیه السلام را از دست داده بودند، در پی محیطی آرام، به شرق آفریقا مهاجرت کردند. آنها مردمانی خون‌گرم و صمیمی بودند و به سرعت با بومیان محلی حشر و نشر کردند، به گونه‌ای که پس از چند سال، به عنوان یکی از اقوام محلی منطقه شناخته شدند. طبری و مسعودی به مهاجرت این گروه از مسلمان به سواحل سومالی و کنیا در زمان خلافت هشام بن عبدالملک اموی اشاره کرده‌اند. این اعراب مسلمان عمدتاً شیعیان زیدی و از پیروان زید بن علی علیه السلام بودند که در سال ۱۲۲ق پس از شهادت زید به شرق آفریقا مهاجرت کردند. (زکی، ۱۹۵۸، ص ۲۳)

مهاجرت ایرانیان شیرازی به سواحل شرقی آفریقا را می‌توان بزرگ‌ترین مهاجرت سازمان‌یافته و منسجم گروهی از مسلمانان و شیعیان دانست که آغازگر نقش مهمی

در توسعه و گسترش اسلام در تمام مناطق شرق آفریقا شدند. در طی این مدت، اسلام به رشد و توسعه قابل ملاحظه‌ای دست یافت، به گونه‌ای که ده‌ها مسجد در شهرهای ساحلی و زنگبار، تانگانیکا، کنیا و دیگر کشورها احداث شد و ایرانیان (و اعراب) توانستند تجارت و بازرگانی تمام سرزمین‌ها را به دست بگیرند و قضات مسلمان عهده‌دار امور عرفی و حیاتی بومیان گردیدند. (الفهمی، ص ۴۲) از شواهد تاریخی می‌توان حدس زد که مذهب شیرازیان با اعراب سنی مذهب مهاجر تفاوت داشته است و با توجه به اینکه سلاطین و شاهزادگان آل بویه شیعی مذهب (زیدیه) بودند، این شیرازیان مهاجر را می‌توان «شیعه» نام نهاد. (عرب‌احمدی، ۱۳۸۵، ص ۲۶۴) آنان یا تقید و پای‌بندی کامل به دین اسلام و رعایت اصول و شرایع آن و انجام اقدامات بنیادی همچون ساخت مساجد فراوان، رواج حجاب و بهره‌گیری از تعالیم اسلامی، در امور حکومتی و کشورداری سهم مهمی در پیشبرد دین اسلام دارند. (ابن بطوطه، ۱۳۵۷، ص ۱۷۲)

مورخان، منجمان و جغرافی‌دانان ایرانی و عرب در قرون اولیه اسلامی، عمدتاً سواحل شرق آفریقا را «زنج» نامیده‌اند. مسعودی، (مسعودی، ۱۹۶۵، ص ۲۴۵) الادریسی، (ادریسی، ۱۹۷۰، ص ۵۸) ناخدا بزرگ شهریار رامهرمزی، (رامهرمزی، ۱۳۴۸، ص ۹۰) ابن حوقل، (ابن حوقل، ۱۹۳۸، ص ۱۹) ابن بطوطه، (ابن بطوطه، ۱۳۵۹، ص ۲۵۷-۲۵۹) ابن خلدون مورخ بزرگ مسلمان، (ابن خلدون، ۱۹۸۱، مقدمه) قلقشنندی، (قلقشنندی، ۱۹۶۰، ص ۲۴۰) قزوینی، (قزوینی، ۱۹۶۰، ص ۲۶۶) یعقوبی،^۱ (یاقوت حموی، (یاقوت حموی، ۱۹۰۶، ص ۲۸۰) ابوریحان بیرونی، (بیرونی، ۱۹۵۱، ص ۱۰۴) حکیم خوارزمی، (خوارزمی، ۱۹۶۲، ص ۵۲) خواجه نصیرالدین طوسی (که تحقیرآمیزترین عبارات را بیان می‌کند و آنان را همچون حیوانات و میمون‌ها می‌داند) (عرب‌احمدی، ۱۳۸۵، ص ۹۶) از جمله دانشمندانی هستند که از این سرزمین (زنگبار) با نام «زنج» یاد کرده‌اند.

۱. یعقوبی، ۱۳۵۶: «همانا مردم خطا کرده‌اند که پنداشته‌اند چین دورتر است؛ زیرا دریای زنگبار حفیره‌ای گود و پهناور است و موج‌های گران‌خیز دارد، و بادی سخت توفنده، و از عمان تا زنگبار دو ماه راه است.»

بیشتر مسلمانان این کشور از اهل سنت و تابع مذهب شافعی‌اند. طریقت‌های صوفیانه نیز از اواسط قرن نوزدهم میلادی به این کشور راه پیدا کرد. امروزه بسیاری از مسلمانان تانزانیا در جزایر شرقی کشور (زنگبار، پمبا و...) مستقرند که تا ۹۸ درصد جمعیت را شامل می‌شوند. تانگا، کیگوما، دارالسلام و لندی بسیاری از مسلمانان سنی‌مذهب کشور را خود جای داده‌اند که به این تعداد می‌توان گروه‌ها و جمعیت‌های شیعی را نیز اضافه کرد. اقلیت‌های قادیانیه، احمدیه، بَهره، خوجه و آقاخان‌ها از دیگر گروه‌هایی هستند که در کنار اهل سنت در سراسر مناطق پراکنده شده‌اند. در تانزانیا به دلیل نبود تعصبات مذهبی، مسلمانان در کنار ادیان دیگر با احترام زندگی می‌کنند که البته این موضوع در دارالسلام، پمبا و زنگبار به دلیل کثرت مسلمانان و تعصبات منطقه‌ای، کمتر به چشم می‌خورد؛ اما حتی این امر نیز مانع وحدت مسلمانان کشور نمی‌گردد. (اداره کل اطلاع رسانی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام، الف، ۱۳۸۰، ص ۱۶)

شورای عالی مسلمانان (باکواتا)، شورای قرآن تانزانیا (بالوکتا)، شورای عالی سازمان‌های اسلامی (بارازاکو)، مرکز اسلامی و مسجد قبا، جمعیت «مزدلفة للتعليم و التربية و الثقافة الاسلاميه»، سازمان «منظمات الدعوة الاسلاميه»، کانون نویسندگان مسلمان و آرشا، شورای مساجد بامیتا، هیأت امنای مسلمانان دانشگاه دارالسلام، جمعیت مقارنه‌الادیان، مرکز اسلامی تانزانیا، سازمان جماعت کوکنی، بنگاه مسلمانان آفریقا، جمعیت «رابطة العالم الاسلامی»، شاخه‌های متعدد صوفی، شیعیان هندی الاصل خوجه اثنا عشری، شیعیان بهره اسماعیلی، شیعیان بومی (سیاه‌پوست) دوازده امامی، آقاخان‌ها، قادیانی‌ها، وهابی‌ها، فرقه ضالّه بهائیت و اباضی‌ها (شعبه پیش‌رفته خوارج عمّانی الاصل) نیز از دیگر سازمان‌های فعال در تانزانیا هستند که هر کدام برای تبلیغ مذهب خود فعالیت می‌کنند. (اداره کل اطلاع رسانی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام، الف، ۱۳۸۰، ص ۱۳۷)

شیعیان خوجه اثنا عشری

در میان گروه‌ها و اقلیت‌های اسلامی - شیعی موجود در جهان اسلام، گروهی از شیعیان پیرو علی بن ابی‌طالب (ع) موسوم به «خوجه‌های اثنا عشری» در بسیاری از کشورهای جهان، به‌ویژه در آفریقای شرقی و تانزانیا، زندگی می‌کنند که اصالتاً هندی‌الاصل و اهل ایالت گجرات و منطقه کج هندوستان هستند. این مجموعه شیعی به اصول و موازین مذهبی بسیار پایبند است و از دو طریق به این پایبندی استحکام می‌بخشد: اول گردن نهادن به دستورهای مراجع تقلید خود و دیگری اطاعت از رهبران سیاسی که تحت عنوان «فدراسیون جهانی شیعه خوجه اثنا عشری» در لندن و دیگر مناطق دنیا مستقرند. جماعت خوجه اثنا عشری به‌گونه‌ای تربیت شده که رسوخ هرگونه سیاهی در آن و از هم‌پاشیدگی درونی به حداقل رسیده است و این میسر نبوده، مگر با تقویت و تربیت منحصر به فرد اعضا توسط رؤسا و بزرگان خوجه در سرتا سر جهان و پایبندی و توجه به مسائل آموزشی و اخلاقی خانواده‌ها و دیانت و احترام بیش از حد به مراجع تقلید و آداب و رسوم قوم خود و در عین حال، روحیه انزواطلبی و بسته‌ای که برای نیل به این مهم لازم و ضروری می‌دانند.

خوجه‌های اثنا عشری در حقیقت، گروهی انشعابی و بدنه جداسده‌ای از اسماعیلیان نزاری (آقاخانین امروزی) مستقر در هند محسوب می‌شوند. دعوت اسماعیلی نزاری در نیمه اول قرن هفتم / سیزدهم یا شاید هم زودتر به قاره هند برده شد. (دفتری، ۱۳۷۸، ص ۲۴۳) آقاخان محلّاتی در سال ۱۸۴۰ به هند آمد. او امامت و پیشوایی اسماعیلی را داشت و چون مردی غیور و شجاع بود، پس از دامادی فتحعلی شاه قاجار، به فکر تصرف دائمی کرمان به عنوان نشیمن‌گاهی برای جایگاه روحانیت این فرقه افتاد و پس از آنکه فهمید این کار میسر نخواهد شد به هندوستان و بمبئی گریخت. (ساعی، ۱۳۲۹، ص ۷۲) آقاخان توانست باورهای مردم آنجا را به سمت تعالیم شیعی - اسماعیلی تغییر دهد و نماز، روزه، حج و پرداخت زکات را جزو قوانین آنان در آورد. در سال ۱۲۶۹ق/ ۱۸۳۹م گروهی از نواسماعیلیان خوجه در بمبئی، اقدامات

آقاخان و طرفدارانش را نپذیرفتند و از پرداخت زکات امتناع ورزیدند. این اولین مشاجره بین طرفداران آقاخان در هند بود. بلافاصله پس از آن تمام جماعت رانده شده، که به «برابهایی‌ها» معروف شده بودند، از عضویت فرقه محروم گشتند و آقاخان آن‌ها را سنی‌مذهب خواند. بعدها نیز جوان‌ترها و گروه‌های پیشرو جماعت خوجه، که شاهد امتناع هم‌کیشان خود بودند، خواهان بهسازی رفتارهای آقاخان شدند و حتی ادعای الوهیت او را کفر فرض کرده، از پرداخت عشریه (دسونده) و نذورات دیگر خودداری نمودند. (عرب‌احمدی، در دست چاپ، ص ۱۱)

در اوایل قرن ۱۹ میلادی برخی از خوجه‌ها، که جزو اقلیت جماعت بودند، در همان ایام درگیری با مجموعه اکثریت (آقاخانین) طی زیارتی در نجف اشرف، با یکی از مجتهدان و علمای بزرگ زمان، حضرت آیه‌الله شیخ زین‌العابدین مازندرانی، دیدار کردند و مهم‌ترین حادثه تاریخ خود را رقم زدند. در آن ملاقات، پس از گفت‌وگوهای بسیار، این مرجع بزرگ متوجه انحراف فکری و جهل ایشان نسبت به احکام و اصول مذهب تشیع شد و در نهایت، بنا به درخواست خودشان، یکی از شاگردان فاضل خود به نام ملا قادر حسین را، که اصالتاً هندی بود، به عنوان مبلغ دینی به هندوستان اعزام نمود. (عرب‌احمدی، در دست چاپ، ص ۱۱)

شیعیان خوجه پس از تحمل سال‌ها تحریم و سختی که بر زندگی و وضعیت معیشتی و عقاید مذهبی‌شان اثرات سوء گذاشته بود و بروز مشکلاتی مانند قحطی و خشک‌سالی، تصمیم به مهاجرت به مکانی جدید گرفتند. در آن زمان، سواحل شرق آفریقا مکان مناسبی برای استقرار آنان در نظر گرفته شد و با توجه به گزارش‌های هندیان ساکن در آن منطقه، تعدادی از این شیعیان در آخرین سال‌های سده ۱۸۰۰ م به تدریج، به این سرزمین مهاجرت کردند و در جزایر زنگبار ساکن شدند. (عرب‌احمدی، ۱۳۷۹، ص ۳۷)

با توجه به شناخت مردم بومی این مناطق از مذهب تشیع (که قرن‌ها پیش توسط ایرانیان مهاجر از شیراز به آنجا صادر شده بود) و با رونق گرفتن اوضاع تجاری و بهبود وضعیت مالی، شیعیان خوجه به تأسیس مساجد، امام‌باره‌ها، مدرسه‌ها و

حسینیه‌هایی در محل زندگی خود اقدام کردند تا از این راه ارزش‌های اعتقادی خود را تثبیت کنند. آنان پس از تشکیل اجتماعی تحت عنوان «جماعت»، به سازمان‌دهی امور خود پرداختند و با استحکام درونی این جماعت‌ها، توانستند در تمام مناطق شرق آفریقا و بعدها در سرتاسر جهان، خود را به عنوان یکی از باثبات‌ترین و مستحکم‌ترین اقلیت‌های موجود شیعی دوازده امامی معرفی کنند. جزیره زنگبار نیز، که یکی از مهم‌ترین مراکز ورود اسلام به شرق آفریقا محسوب می‌گردد، اولین شهر سکونت خوجه‌های اثناعشری معرفی شد. آنان در بدو ورود، این جزیره را به عنوان پایگاه اصلی و مرکز اجتماع خود در نظر گرفتند تا بعدها به عنوان دروازه‌ای برای مهاجرت به سایر کشورهای شرق آفریقا شناخته شود.

زنگبار همچنان به عنوان مرکز اجتماع شیعیان خوجه به شمار می‌رفت تا اینکه پس از انقلاب ملی زنگبار و بعدها اتحاد با تانگانیکا و تشکیل دولت تانزانیا و بر اثر تحریکات سیاسی و فشارهای حزبی جزیره، بسیاری از شیعیان پس از تصرف اموال به دست عمال حکومتی، مجبور به خروج از جزیره شدند و با از دست دادن منازل، مغازه‌ها و کالاهای خود، راهی جز جلائی وطن با تمام علقه‌ها و دل‌بستگی‌هایشان نداشتند. سرزمین‌های داخلی کشور تانزانیا مانند دارالسلام، باگامیو، لینی، آروشا، تابورا و کیگوما از جمله مناطقی بود که شیعیان خوجه اثناعشری با تحمل سختی‌های فراوان و مبارزه با بیماری‌هایی همچون مالاریا، به آن مهاجرت کردند و به تدریج، جماعت‌خانه‌هایی در این شهرها احداث نمودند.

تشکیلات و سازمان‌های خوجه اثناعشری

الف. فدراسیون جهانی لندن^۱

مهم‌ترین مقام و نهاد هماهنگ‌کننده جماعت‌های شیعیان خوجه اثناعشری و فدراسیون‌های منطقه‌ای، فدراسیون جهانی است. این فدراسیون در لندن و در مرکز

1. The World federation of Khoja Shia Ithna ashari Muslim communities.

منطقه مسلمان نشین «استان مور» واقع است. پس از اینکه جماعت‌های گوناگون و فدراسیون‌های منطقه‌ای مانند فدراسیون آفریقا، فدراسیون اروپا و فدراسیون آمریکا تأسیس شد، شیعیان خوجه اثناعشری بر آن شدند نهادی را تأسیس کنند که وظیفه رهبری و سازمان‌دهی تمام جماعت‌ها و فدراسیون‌ها را بر عهده بگیرد. (www.worldfederation.org) اعضا و هیأت رئیسه این فدراسیون هر سه سال یکبار از میان تمام نامزدها، طی یک انتخاب عمومی برگزیده می‌شوند و به صورت کاملاً مستقل از هر نهاد دولتی و سیاسی جهان، مسئولیت نظارت بر تمام امور و فعالیت‌های فدراسیون‌های منطقه‌ای و جماعت‌های خوجه اثناعشری سراسر جهان را با اهداف کلی (ارتقای سطح مالی اعضا، تقویت مذهب شیعه اثناعشری، افزایش سطح علمی اعضا و توسعه اجتماعی در قالب کمک به محرومان) بر عهده دارد. (www.worldfederation.org) در حال حاضر، فدراسیون جهانی دارای ۳۰ جماعت عضو در جهان و ۴ فدراسیون منطقه‌ای، و جمعیتی قریب ۵۰۰/۰۰۰ نفر است. (www.worldfederation.org)

ب. فدراسیون منطقه‌ای آفریقا^۱

در ۲۶ می ۱۹۴۶ با تدوین و تصویب قانون اساسی دایم شیعیان خوجه اثناعشری، «فدراسیون شیعه جماعت آفریقا» رسماً با اهداف اولیه ذیل آغاز به کار کرد:

۱. ارتقای سطح آموزشی، اجتماعی و مذهبی جامعه خوجه اثناعشری کشورهای شرق آفریقا؛

۲. ایجاد همکاری و تعامل بین اعضا (جماعت‌های کشورهای شرق آفریقا) در جهت تشویق و گسترش روحیه التزام و احترام متقابل بر طبق موازین شرع مقدس و با در نظر گرفتن خصوصیات مذهبی و نژادی. (عرب‌احمدی، ۱۳۷۹، ص ۵۷)

اکنون جمعیتی بالغ بر ۱۰-۱۲ هزار شیعه خوجه اثناعشری در کشور تانزانیا زندگی می‌کنند و حیات خویش را در سایه فعالیت جماعات ادامه می‌دهند. (مصاحبه با حاج محمود کیمجی، ۱۳۸۹)

1. The Wall Federation of Khoja Shia Ithna Ashari

ج. جماعت دارالسلام

بزرگ‌ترین و مهم‌ترین جماعت کنونی شیعیان خوجه اثناعشری تانزانیا و کلاً شرق آفریقا جماعت شهر دارالسلام، پایتخت تانزانیا، است. دارالسلام به سبب نزدیکی با زنگبار و شرایط یکسان زیست محیطی با آنجا، به عنوان اصلی‌ترین پایگاه این اقلیت مذهبی در سال ۱۹۳۷ رسماً معین گردید. تعداد شیعیانی که اکنون تحت نظر این جماعت زندگی می‌کنند بین ۵-۷ هزار نفرند. این جماعت همواره به عنوان پیشرو و هدایت‌کننده اصلی انتشار دین اسلام و مذهب تشیع در بین مسلمانان منطقه مشهور است و علاوه بر برنامه‌های مذهبی و اعتقادی، فعالیت‌های گسترده اجتماعی، آموزشی و بهداشتی دارد. (مصاحبه با حاج محمود کیمجی، ۱۳۸۹)

ریاست جماعت دارالسلام طی آخرین انتخابات، به آقای شیراز والجی^۱ که از بانفوذترین و برجسته‌ترین رهبران خوجه اثناعشری تانزانیا و فدراسیون آفریقا است، واگذار شد. این جماعت از بخش‌های گوناگونی تشکیل شده است که تمام فعالیت‌های خود را در قالب این کمیته‌ها انجام می‌دهد: کمیته تبلیغ، کمیته مسجد و امام‌باره، کمیته محفل عباس، کمیته زنان، کمیته آموزش و مدرسه، کمیته جوانان و چند کمیته دیگر. همچنین دارای شاخه‌های دیگری است که در عرصه‌های اجتماعی، آموزشی و بهداشتی فعالیت می‌کنند؛ مانند بیمارستان «ابراهیم الحاج»، مرکز «حسینی مدرسه»، مجتمع بزرگ آموزشی «المنتظر»، سازمان «بلال مسلم میشن»، سازمان «ویپاز»، و مجتمع بزرگ آموزشی «ولی عصر (عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف)». این جماعت به‌عنوان قلب تپنده فعالیت‌های شیعیان خوجه اثناعشری تانزانیا، مدیریت هر یک از بخش‌های مزبور را بر عهده دارد که هر کدام علاوه بر خدمات ارزنده‌ای که به شیعیان و مسلمانان و مردم بومی تانزانیا ارائه می‌دهد، به طور مستقیم و غیرمستقیم، به ترویج، گسترش و استحکام مذهب اهل‌بیت علیهم‌السلام می‌پردازند.

۱. ایشان فوق لیسانس رشته اقتصاد از دانشگاه کامپالا اوگاندا بوده و دارای گذرنامه انگلیسی و از تجار ثروتمند تانزانیا است (به نقل از مصطفی رنجبر شیرازی، رایزن فرهنگی ج.ا.ا در تانزانیا)

د. جماعت زنگبار

تحرک جامعه شیعیان خوجه اثناعشری تا پیش از انقلاب زنگبار و اتحاد آن با تانگانیکا (۱۹۶۴) ادامه داشت، اما بعدها بر اثر وجود برخی تنگناهای سیاسی و اقتصادی، که منجر به ضبط و توقیف اموال آنان توسط انقلابیان افراطی شد و دولت فدرال منازل مسکونی و تجاری آنان را تصرف کرد، بیشتر شیعیان موطن اصلی و محل اقامت خود را رها کردند، به سایر نقاط جهان از جمله تانگانیکا، دبی، انگلستان، آمریکا، هندوستان و کانادا مهاجرت نمودند و زنگبار را با تمام خاطرات ترک گفتند. در حال حاضر، تنها قریب ۱۰۳-۱۰۵ نفر شیعه خوجه اثناعشری در زنگبار زندگی می‌کنند که غالباً از تجار قدیمی و اهل بازاریاند. رئیس جماعت خوجه اثناعشری زنگبار یکی از شیعیان و رجال با نفوذ سیاسی کشور به نام «محمد رضا» است که در آخرین انتخابات ریاست جمهوری (۲۰۱۰) به عنوان نامزد این پست ثبت نام کرده بود. تمام فعالیت‌های شیعیان خوجه اثناعشری زنگبار در دو مسجد «حجة» (حجة الاسلام) و «قوة» (قوة الاسلام) خلاصه می‌گردد و امام جماعت و امام جمعه آنان «مولانا سید شمس‌الدین حسن الزیدی» از روحانیان هندی و عضو جماعت زنگبار است. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، زنگبار، ۱۳۸۹)

ه. جماعت آروشا

در حال حاضر، قریب هزار نفر (۱۸۰ خانوار) خوجه در این شهر زندگی می‌کنند که غالباً از ثروت قابل ملاحظه‌ای برخوردارند و جزو جماعت‌های مهم تانزانیا به شمار می‌آیند. روحیه بی‌تفاوتی، دوری از مسائل سیاسی، عدم اختلاط با شیعیان سیاه‌پوست و بی‌روی بی‌چون و چرا از قوانین تشکیلاتی از جمله ویژگی‌های این جامعه است. اینان همانند سایر هم‌کیشان خود، دارای مسجد، حسینیه و امام‌بارگاه مخصوص هستند و تمام فعالیت‌های مذهبی را در آنجا برگزار می‌کنند. این شیعیان تحت نظر جماعت‌خانه آروشا و فدراسیون منطقه‌ای آفریقا اداره می‌شوند و دارای مراکز و مدارس شیعی، درمانگاه و یک بیمارستان تخصصی هستند.

مراسم محرّم و صفر در آروشا مانند دیگر شهرها با حسّاسیت برگزار می‌شود. در اینجا هم سهم سیاهان آفریقا از این مراسم تنها تماشا و لقمه غذایی بیش نیست. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، آروشا، ۱۳۸۹)

ناگفته نماند که نقش این تشکیلات در حفظ فرهنگ بومی شیعیان و نیز آداب و رسوم مذهبی آنان پراهمیت است. جماعت خوجه تاکنون توانسته است مذهب تشیّع را علی‌رغم تهدیدهای سنگین غرب و وهابیت حفظ کند و به آن قوام بخشد و این مرهون زحمات و تلاش‌های روشن‌فکران و مؤمنانی همچون غلام‌حسین مختار، حاج عبّاس نبسون و مسلم رحمة‌الله است که با تلاش‌ها و ثروت خویش، به اسلام و تشیّع خدمت نموده‌اند. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، آروشا، ۱۳۸۹)

مراکز و مؤسسات وابسته

۱. مسجد شیعیان

مسجد شیعیان خوجه اثناعشری دارالسلام مرکز اجتماعات و برگزاری مراسم مذهبی شیعیان پایتخت تانزانیا است. این مسجد در مرکز شهر و در کنار مساجد دیگر فرقه‌ها در منطقه «زنکی استریت» واقع شده است. در کنار مسجد، یک امام‌باره و حسینیه بسیار بزرگ چهار طبقه با گنجایش جمیعت ۳-۴ هزار نفر برای مردان، امام‌باره و تالار آموزشی برای بانوان و یک مسافرخانه برای پذیرایی از مهمانان ساخته شده است. امام جماعت و جمعه این مسجد دکتر مولانا مرتضی علی دینا و امام موقت آن، که در غیاب دکتر علی دینا به امور مسجد می‌پردازد، حجة الاسلام شیخ صفدر رضی است که هر دو از شیعیان خوجه تحصیل کرده در علوم دینی و اسلامی‌اند. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، دارالسلام، ۱۳۸۹)

مهم‌ترین فعالیت‌های کمیته‌های مستقر در مسجد عبارت است از:

- برگزاری مراسم در مناسب‌های مذهبی؛
- برپایی نماز جماعت و قرائت قرآن به صورت دائم؛

- برگزاری برنامه‌های عزاداری ایام محرم و صفر؛
- برگزاری برنامه‌های گوناگون در شب‌های ماه مبارک رمضان و مراسم احیاء؛
- برگزاری جشن ازدواج و فاتحه‌خوانی مردگان؛
- برگزاری سخنرانی‌های علمی، آموزشی و مذهبی؛
- برگزاری همایش‌های گوناگون جهانی؛
- برگزاری کلاس‌های آموزشی؛ مانند قرآن، عقاید، تاریخ ائمه اطهار علیهم‌السلام، زندگی‌نامه بزرگان؛
- برگزاری گردهمایی‌های گوناگون؛ مانند «علما دی»؛
- تهیه و تکثیر نوارهای تبلیغی، صوتی و تصویری؛
- فروش و عرضه محصولات فرهنگی.

۲. مجتمع آموزشی «المنتظر»

مجتمع و آموزشکده «المنتظر» زیر نظر فدراسیون آفریقا و با مدیریت جماعت خوجه دارالسلام اداره می‌شود. این مجتمع بزرگ شامل بخش‌های گوناگون آموزشی، مانند پیش دبستان، دبستان، دبیرستان و آموزشکده تربیت معلم است و در شش منطقه دارالسلام و در بهترین و گران‌ترین مناطق این شهر شعبه دارد. اولین و مهم‌ترین مرکز «المنتظر» در سال ۱۹۸۴ در سواحل اقیانوس هند، در یکی از بهترین مناطق آب و هوایی توسط شیعیان خوجه مقیم دارالسلام با هدف آموزش و تربیت فرزندان خوجه و آماده ساختن آنان به عنوان عضوی آگاه و عالم به مسائل علمی جامعه تأسیس شد. مجتمع «المنتظر» یکی از مهم‌ترین مراکز آموزشی شیعیان خوجه اثناعشری در کشور تانزانیا و کشورهای همسایه است که تحت اشراف نظام آموزشی «کمبریج» لندن و با ثبت رسمی حکومتی، جزو مراکز برتر آموزشی - علمی کشور محسوب می‌گردد. دانش‌آموزان این مراکز از بین فرزندان شیعه خوجه، برخی شیعیان بومی - که از وضعیت مالی بهتری برخوردارند - فرزندان دیپلمات‌های مسلمان حاضر در تانزانیا و حتی فرزندان مسیحی با قوانین خاص آموزشی، که شامل

آزمون کتبی ورودی، مصاحبه شفاهی و تعهدنامه اخلاقی است، انتخاب می‌گردند. تمام هزینه‌های این مرکز توسط جماعت دارالسلام و بخشی از آن هم از شهریه‌های دانش‌آموزان پرداخت می‌شود. قابل ذکر است که این مجتمع جزو برترین مدارس تانزانیاست و همه ساله از سوی رؤسای جمهور تانزانیای و رهبران عالی‌رتبه تشویق می‌شود. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، دارالسلام، ۱۳۸۹)

۳. «حسینی مدرسه» دارالسلام

مرکز آموزشی حسینی موسوم به «حسینی مدرسه» یکی از فعال‌ترین مراکز آموزشی مرتبط با علوم دینی و شرعی است که با ریاست الحاج محبوب جعفر سامجی، یکی از اعضای فعال جماعت دارالسلام و از علاقه‌مندان به گسترش مذهب تشیّع، اداره می‌شود. این مدرسه مختص آموزش علوم دینی و اخلاقی فرزندان خوجه اثناعشری مقیم تانزانیاست و تمامی فرزندان خوجه، اعم از دختر و پسر، از سطوح ابتدایی تا دانشگاهی به صورت مجزاً و فقط پس از ظهرها با سبک مدیریتی قوی و منظم در آن مشغول به تحصیل هستند. در حال حاضر، ۱۴۰۰ دانش‌آموز دختر و پسر در مدرسه مشغول به تحصیل هستند که پسرهای فرد و دخترهای روزهای زوج و فقط عصرها به مدرسه می‌آیند. معلمان این مدرسه پدران و مادران تحصیل کرده خوجه دارای تحصیلات عالی دانشگاهی هستند. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، دارالسلام، ۱۳۸۹)

۴. بنیاد «العتره» دارالسلام

سازمان «العتره» - که با عناوین «بنیاد» و «هیأت» هم شناخته می‌شود - توسط شش نفر از شیعیان خوجه اثناعشری تانزانیای با اهداف اولیه ذیل، کار خود را آغاز کرد:

- گسترش دین اسلام و ابلاغ معارف بر حق شیعی به تمام مسلمانان کشور بدون در نظر گرفتن رنگ، نژاد و قومیت انسان‌ها؛
- فراهم آوردن امکان تحصیلات علمی و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای به‌منظور ارتقای سطح معیشت جوانان؛
- ارائه خدمات پزشکی به افراد ناتوان در مقابله با بیماری‌ها.

اداره مرکزی و مدیریت بنیاد «العترة» در شهر دارالسلام و در منطقه «موروگورو - الهادی» این شهر واقع است. مدیریت این بنیاد را، که با عنوان «کمیته مدیران» شناخته می‌شود، بنیان‌گذاران آن برعهده دارند که هر ۴ سال یکبار رئیس آن انتخاب می‌شود. مدیر کنونی حاج محبوب جعفر سامجی، از شخصیت‌های فرهنگی شیعیان خوجه تانزانیا است که مدیریت مرکز «حسینی مدرسه» و چند مؤسسه دیگر (دارالترجمه العترة، بخش وبسایت، حوزه علمی، تلویزیون IBN، بخش نشر و فروش کتاب‌های اسلامی، خدمات ارائه پیام‌های کوتاه) را نیز بر عهده دارد و از مشخصه‌های فکری ایشان لزوم تغییرات اساسی در نوع بینش رهبران خوجه اثناعشری است. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، دارالسلام، ۱۳۸۹)

۵. سازمان «بلال مسلم میشن»

شیعیان خوجه اثناعشری پس از استقرار و انسجام جامعه کوچک خود در تانزانیا، مؤسسات خیریه و عام‌المنفعه زیادی در این کشور تأسیس کرده و اقدامات ارزنده‌ای برای حمایت و تحت پوشش قرار دادن مسلمانان و شیعیان بی‌بضاعت و کم‌درآمد منطقه انجام داده‌اند. این مؤسسات طی چند دهه گذشته، با هدف معرفی و ترویج مذهب اهل بیت علیهم‌السلام تحت نظارت نهادهای گوناگون شیعی، از جمله فدراسیون جهانی خوجه، فدراسیون منطقه‌ای آفریقا، جماعت دارالسلام و برخی شیعیان خیر تأسیس شده که از جمله مهم‌ترین آنها، سازمان تبلیغی «بلال مسلم میشن» تانزانیا است.^۱ در اوایل دهه ۱۹۶۰ با ورود علامه سید سعید اختر رضوی، روحانی توانمند و عالم شیعی، به تانزانیا و طرح ابلاغ مذهب تشیع در بین بومیان آفریقایی و با تأکیدهای آیه‌الله سید محسن حکیم رحمته‌الله مبنی بر دعوت سیاهان آفریقا به مذهب اهل بیت علیهم‌السلام، طرح آزمایشی آن به تصویب جماعت خوجه دارالسلام رسید.^۲ سرانجام، با تلاش‌های بی‌وقفه مرحوم رضوی و تنی چند از بزرگان شیعی، که بعدها اعضای اولیه

۱. سازمان بلال مسلم میشن (Bilal Muslim Mission) با توجه به نام «بلال»، مؤذن سیاه‌پوست

رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، این نام را برای خدمت به سیاهان آفریقا برگزیده است.

2. Annual Report 2009, Bilal Muslim Mission Of Tanzania.

و بنیان‌گذاران آن شدند - مانند حاج احمد حسین شریف دوجی، حاج علی محمد جعفر شریف، حاج فدا حسین عبد الله حمیر و حاج حسین ناصر والجبی - این سازمان در سال ۱۹۶۸ تأسیس گردید و در دولت تانزانیا به ثبت رسمی رسید. (عرب‌احمدی، ۱۳۷۹، ص ۱۱۰) این سازمان بجز بدنه اصلی آن، که در منطقه «تمه‌که» دارالسلام واقع است، شعباتی در شهرهای تانزانیا و برخی کشورها مانند زئیر، موریس، اوگاندا و کنیا دارد. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی، تمه‌که، دارالسلام، ۱۳۸۹)

فعالیت‌های این سازمان را می‌توان در چند زمینه خلاصه کرد:

۱. انتشار دو مجله صوت البلال به زبان سواحیلی و النور به زبان انگلیسی با محتوای اسلامی شیعی که هر دو ماه یک‌بار توسط مؤسسه چاپ می‌گردد.
۲. آموزش علوم مذهب تشیع به دانش‌آموزان بومی که در رأس فعالیت‌های این سازمان قرار دارد.
۳. دوره‌های آموزش مکاتبه‌ای از راه دور؛ سازمان «بلال مسلم میشن» تانزانیا از سال ۱۹۶۷، همزمان با آموزش علوم اسلامی، دوره‌های آموزش مکاتبه‌ای از راه دور خود را اجرا کرد. هدف از این طرح، آشنایی علاقه‌مندان به علوم اهل‌بیت علیهم‌السلام بود، که به دلایل گوناگون، امکان حضور فیزیکی در کلاس‌های حوزوی را نداشته‌اند؛
۴. ایجاد کرسی و کمیته بومی‌سازی تبلیغ؛ مسئولان این مؤسسه لازم دانسته‌اند در کنار دیگر فعالیت‌های خود برای گسترش تشیع در بین مردم بومی کشور، افرادی را از خودشان تربیت و به عنوان رهبران دینی و مدیران آینده معرفی کنند تا امر تبلیغ و رهبری را خود بر عهده گیرند.
۵. علاوه بر دوره‌های آموزشی مکاتبه‌ای و حضوری، این سازمان توانسته است از طریق برپایی سخنرانی‌های بزرگ علمی، اسلامی و تخصصی، اقدامات مهمی در جهت گسترش مذهب شیعه انجام دهد.

۶. اعزام مبلغ به روستاها و شهرها در سراسر کشور و حتی کشورهای همسایه و پرداخت حقوق ماهیانه آنها و حمایت از اشتغال ایشان در مدارس دولتی و غیردولتی، به منظور رشد و توسعه شیعه توسط این سازمان؛
۷. اجرای برنامه‌های آموزشی و تبلیغی در میان زندانیان کشور که با جدیت و حساسیت خاصی دنبال می‌شود؛
۸. برپایی اردوگاه‌های موقت پزشکی و چشم‌پزشکی در شهرها و روستاها به‌صورت رایگان، واکسیناسیون عمومی و مبارزه با مالاریا و ایدز؛^۱
۹. احداث مدارس و مساجد در شهرها و روستاها؛
۱۰. توزیع بسته‌های غذایی در بین روستاییان فقیر و کمک به سیل‌زدگان و آوارگان.
- سازمان «بلال مسلم میشن» تانزانیا علاوه بر فعالیت‌های خود، از مراکزی که متعلق به شیعیان بومی تانزانیا است، حمایت می‌کند. این حمایت‌ها به‌گونه‌های متفاوت، اعم از تأسیس مراکز، اعزام استاد و مدرس، برنامه‌های درسی و حقوق و شهریه‌ها بوده که گاه مورد توجه نهاده‌ها و سازمان‌های فعال ایرانی نیز هست. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی تمه که، ۱۳۸۹)

۶. مرکز اهل‌البیت علیهم‌السلام وابسته به مؤسسه «بلال مسلم میشن»

این مرکز متعلق به شیعیان خوجه اثناعشری و سازمان مستقل بلال مسلم میشن تانزانیا و دارای بخش‌ها و شعبات متعددی همچون حوزه علمی خواهران و برادران موسوم به «اهل‌البیت علیهم‌السلام للعلوم الاسلامی»، دانشکده تربیت معلم، فرهنگستان آموزش پسران و دختران و بیت‌السکن «الغدیر» در دارالسلام است. این حوزه در

۱. بیماری مالاریا از جمله بیماری‌های شایع در مناطق آفریقایی غیر عربی و شرق محسوب می‌شود. مالاریا موجب بزرگ شدن کبد می‌گردد و گفته می‌شود: اثرات آن تا آخر عمر در بدن انسان باقی می‌ماند. این بیماری بر اساس گزارش‌های رسمی، سالانه بیش از یک میلیون نفر را در جهان به کام مرگ می‌برد. پشه هانوفل ناقل این بیماری است و انسان پس از ابتلا به آن، علایمی همچون تب شدید، بی‌حالی، سردردهای شدید، اسهال، استفراغ و بعضاً مرگ دچار می‌شود.

۳۰ سال گذشته، صدها طلبه، معلم و مبلغ دینی از شیعیان مستعد آفریقایی الاصل تربیت کرده که نه فقط در تانزانیای، بلکه در دیگر کشورها مانند زیمباوه، کنیا، اوگاندا و موزامبیک مشغول فعالیتند. بخش عظیمی از هزینه‌های «بلال مسلم میشن» را خوجه‌های اثنا عشری شورای عالی شیعیان خوجه تأمین می‌کند و بقیه از تبرّعات و صدقات افراد متدین جمع‌آوری می‌شود.

مدیریت سازمان «بلال مسلم میشن» دوره‌ای و چرخشی است و اکنون بر عهده آقای شبیر والجبی، یکی از شیعیان خوجه اثنا عشری مقیم دارالسلام، و قائم مقام ایشان شیخ مصطفی است. این سازمان بیشتر توان خود را در تبلیغ و آموزش مبلغ دینی صرف می‌کند و تاکنون تعداد قابل توجهی از بومیان سیاه‌پوست را به مذهب تشیع دعوت کرده است. یکی از نکات قابل تأمل درباره این سازمان، اختلاف نظرهایی است که درباره چگونگی مدیریت و امور تبلیغ در بین بومیان و صرف هزینه‌ها با جماعت خوجه اثنا عشری دارالسلام دارد. هرچند «بلال مسلم میشن» سازمانی مستقل است که توسط همین شیعیان خوجه تأسیس شده، اما با توجه به رویکرد بومی خود، چندان با روحیات صنفی جماعت خوجه همگام نیست و این مسئله اختلافات زیادی را در راه تبلیغ دین ایجاد نموده و بسیاری از اهداف مشترک آنان را تحت الشعاع خود قرار داده است.

۷. سازمان «ویپاز»^۱

سازمان تبلیغات جهانی اسلامی و انسان‌دوستانه شیعیان خوجه اثنا عشری تانزانیای «ویپاز» یکی از مهم‌ترین سازمان‌های تبلیغی - خدماتی متعلق به گروه خودمختار و مستقل برخی شیعیان خوجه است که مدیریت آن تبعیت فدراسیون آفریقا و جماعت دارالسلام و «بلال مسلم میشن» را پذیرفته و اکنون به عنوان یکی از فعالان جامعه تانزانیای به ارائه خدمات گوناگون آموزشی، بهداشتی و رفاهی می‌پردازد. این

1. (WIPAHS) World Islamic Propagation and Humanitaion Services.

سازمان برای تقویت معیشت و توان علمی مسلمانان و شیعیان فقیر بومی، گام‌های مؤثری برداشته است. این گروه در سال ۱۹۸۳ سازمان «ویپاز» را به ثبت رسمی دولت رساند و عملاً در سال ۱۹۸۷ با تصویب اساس‌نامه‌ای، عمده فعالیت‌های خود را در دو زمینه متمرکز کرد:

۱. تعلیم و تربیت و ارتقای سطح فکری و عقیدتی مسلمانان بومی منطقه؛
 ۲. کمک به مسلمانان، اعم از شیعه و غیر شیعه در امور مالی و خدمات عام‌المنفعه.
- این سازمان از سال ۱۹۸۷ طرح‌های بزرگ عمرانی را در زمینه‌های ذیل انجام داد: مسکن‌سازی، مدرسه‌سازی، حفر چاه آب آشامیدنی به‌ویژه در روستاها،^۱ ساخت بیمارستان و درمانگاه‌های موقت و دائم، ساخت آشپزخانه، ساخت یتیم‌خانه و مهد کودک، ایجاد مدارس آموزشی و تربیتی، توزیع کتاب‌های اسلامی و علمی، برپایی مراسم و مجالس مذهبی و ملی. اکنون «ویپاز» با رویکردی آموزشی، تمام هم خود را برای تربیت دختران سیاه‌پوست گذاشته است و این نگاه را از کلام امام خمینی علیه السلام برگرفته‌اند که فرمودند: «اگر یک زن تربیت شود یک امت تربیت می‌شود.» هزینه‌های سازمان «ویپاز» و تمام مؤسسات تحت پوشش آن، که سالانه چندین میلیون دلار است، توسط شیعیان خوجه سراسر جهان، به‌ویژه آمریکا و انگلیس و از وجوهات خمس پرداخت می‌شود. (مصاحبه با حاج محمود کیمجی، ۱۳۸۹) سازمان «ویپاز» با توجه به شرایط کنونی کشور تانزانیا، دارای بخش‌ها و قسمت‌های گوناگونی است که برخی کاملاً تخصصی اداره می‌شوند و برخی دیگر با صرف هزینه‌های کمتر. این سازمان قصد دارد تمام این بخش‌ها را به بهره‌برداری کامل برساند و علاقه‌مند است این امر را با همکاری مستقیم نهادهای ج.ا.ا در تمام زمینه‌ها محقق سازد:
- بخش WEC (که ظاهراً بخش حراست سازمان است)؛

۱. آب سالم آشامیدنی از جمله مشکلات جامعه روستایی تانزانیا است. در تانزانیا و بسیاری از کشورهای مشابه، برای به‌دست آوردن آب سالم، زنان و دختران مجبورند کیلومترها پیاده‌روی کنند تا شاید ۱۰ لیتر آب را بدون مشکلات بهداشتی و انگلی به‌دست آورند.

- مرکز مهد کودک «ام ابیها»؛^۱
- مرکز علی بن ابی طالب؛
- مرکز انگلیسی زبان «کیباها»؛^۲
- مرکز حضرت فاطمه و مدرسه الزهراء؛^۳
- آموزشکده تربیت معلم منطقه ساحلی؛^۴

۸. مجتمع آموزشی ولی عصر (عج) کیباها^۵

این مجتمع شبانه‌روزی، که مهم‌ترین بخش سازمان «ویاز» است، در منطقه کیباها در حومه شهر دارالسلام و در ۳۵ کیلومتری این شهر قرار دارد و سنگ بنای اولیه آن را مرحوم حاج عمر علی جمعه، از علمای تانزانیای، و مرحوم سید اختر رضوی نهاده‌اند. مساحت مجتمع هفتاد هکتار است که اخیراً با دریافت مساعدت‌هایی از خیرین دیگر، زمینی به وسعت ۸۵ هکتار در کنار آن خریداری شده تا در آینده‌ای نزدیک، بزرگ‌ترین دانشکده تربیت معلم شیعی کشور در این محیط تأسیس گردد. این مجتمع شامل ده‌ها خوابگاه، کلاس درس، مرکز اداری - آموزشی، خوابگاه

۱. این مرکز از تمام نقاط پایتخت کودک می‌پذیرد و در حال حاضر، ۵۷ کودک یتیم فاقد پدر و مادر به صورت شبانه‌روز در آن مشغول آموزش هستند. (Nursery school Umme-Abiha)
 ۲. این مدرسه ۵ مقطع آموزشی و ۲۵۸ دانش‌آموز دارد. در حال حاضر، مدرسه روزانه است، اما به علت تقاضای مکرر، قرار است در سال آینده، شبانه‌روزی شود. سنگ بنای این مدرسه را مرحوم حاج غلام عباس دینانی نهاده است. (مصاحبه با مدرسین مرکز کیباها، ۱۳۸۹) (Kibaha English Medium Primary School)
 ۳. این دو مدرسه به عنوان «حوزه‌های علمی و پیاز» شناخته می‌شوند که با ۴۹۲ طلبه کار خود را شروع کرده است. انتظار می‌رود تا پایان سال ۲۰۱۱ ظرفیت آن به ۹۰۰ طلبه دختر برسد. (Lady Fateme (a-s) & Alzahra School)
 ۴. این کالج ۱۰۸ دانشجو در مقطع (Grade A) A، ۲۸ دانشجو در دوره مقدماتی (Grade B) و ۶۲ دانشجو در دوره (Muslim Teachers Certificate) MTC دارد.
5. Waliul Asr Education Center.

استادان، زمین بازی، حسینیه، مسجد، تالار نمایش و کودکانستان است که با ظرفیتی قریب دو هزار نفر، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین مجتمع‌های آموزشی کشور تانزانیا محسوب می‌گردد. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی کبابها، ۱۳۸۹)

۹. مرکز امام علی علیه السلام

مرکز علی بن ابی‌طالب علیه السلام وابسته به مجتمع ولی‌عصر علیه السلام در قطعه زمینی به وسعت ۱۲/۴ هکتار توسط خانواده مرحوم رئیس المبلغین، سید اختر رضوی، و به یادبود پدر و مادر مرحومشان به «ویپاز» اهدا شده است. فاز اول این مرکز، که شامل چهار کلاس درس، یک بخش اداری و یک کتابخانه مجهز است در روز عید مباهله ۱۵ فوریه سال ۲۰۰۴ شروع به کار کرد، و فاز دوم آن، که شامل ده کلاس درس دیگر و دوازده واحد مسکونی کارمندان است، در سال ۲۰۰۷ توسط دکتر سید محمد رضوی فرزند مرحوم سید اختر رضوی از تورنتو و آیه‌الله سید جعفر سیدانی^۱ تکمیل و راه‌اندازی شد. این مرکز شامل بخش‌های گوناگونی است؛ از جمله: خوابگاه دانشجویی به مساحت ۵/۲۰۰ متر مربع؛ تالار غذاخوری به مساحت ۱/۰۰۰ متر مربع؛ نمازخانه؛ آشپزخانه؛ مرکز آموزش؛ بخش تربیت معلم؛ بخش مخزن آب در زیرزمینی به گنجایش ۵۰۰ هزار لیتر؛ زمین ورزشی در ابعاد ۱۰۰×۱۲۰ متر؛ باشگاه ورزشی چندمنظوره؛ استخر شنا؛ تالار همایش‌ها؛ زمین زراعی برای توسعه کشاورزی (در دست خرید در مجاورت مرکز)؛ بخش صدور گواهی‌نامه تحصیلی «Certificate» و «Diploma» با مجوز رسمی دولت (دانشکده‌های حقوق، مدیریت بازرگانی، کامپیوتر)؛ کرسی مطالعات اسلامی؛ مرکز مطالعات اسلامی که برای تمام دانش‌آموزان الزامی است و شامل عقاید، اخلاق، تاریخ اسلام، فقه و مبانی قرآن است؛ مرکز برگزاری و اجرای تمام فعالیت‌های اسلامی، وفيات و ولادت‌های ائمه اطهار علیهم السلام و برنامه‌های محرم و صفر و برنامه شب‌های قدر؛ مرکزی برای برگزاری برنامه‌های مذهبی از جمله نماز جماعت، دعاها، روزانه، دعای کمیل، توسل و ندبه.

۱. نماینده وقت حضرت آیه‌الله سیستانی (دام عزه) در مشهد مقدس.

لازم به ذکر است که مرکز امام علی علیه السلام برای آموزش پسران در نظر گرفته شده، اما به دلیل استقبال خانواده‌های دانش‌آموزان از شیوه‌های تربیتی عالی اسلامی، مسئولان سازمان در نظر دارند با راه‌اندازی مرکزی برای دختران، در آینده‌ای نه چندان دور، آن را به عنوان یکی از قطب‌های دانشگاهی شیعی در تانزانیای، که مهم‌ترین هدف آن ترویج مذهب اهل‌بیت علیهم السلام به وسیلهٔ دو عنصر «آموزش» و «اشتغال» و رساندن پیام غدیر و عاشورا و رفع فقر و بهبود معیشت سیاهان است، معرفی نمایند.^۱

شاخصه‌های رفتاری و آیینی خوجه‌ها

سنت‌گرایی

شیعیان خوجه اثناعشری، که اصالتاً اهل گجرات هندوستان هستند، دارای برخی ویژگی‌ها و خصوصیات اخلاقی و رفتاری‌اند که کمتر در گروه‌های همسان آنها دیده می‌شود. آنان افرادی متدین و متعهد هستند و حیات معنوی خود را در انسجام اجتماعی و رشد و تلاش در عرصهٔ اقتصادی دنبال می‌کنند. شیعیان خوجه اثناعشری با توجه به اصالت هندی خود و با وجود تلاش برای تثبیت هویت دینی و مذهبی‌شان، هنوز بسیاری از آداب و رسوم هندویی را حفظ کرده‌اند. این موضوع را می‌توان از برگزاری مراسم، جشن‌ها، نوع لباس و در مجموع، در تمام رفتارشان به خوبی ملاحظه کرد. بسیار سنتی فکر می‌کنند و تلاش زیادی به خرج می‌دهند که کودکان خود را با این نوع تفکر تربیت کنند، هرچند جوانان و کودکان تحصیل‌کرده چندان تمایلی به این سنت‌گرایی ندارند؛ اما سخت‌گیری پدران در خصوص پذیرش سنت‌های هندویسم و تأثیر آن بر برخی رفتارهای اسلامی کودکانشان، آنان را در هاله‌ای از نارضایتی نگه داشته است. تبلور این سنت‌گرایی را می‌توان در مراسم ازدواج آنها به وضوح مشاهده کرد.

۱. نامهٔ حسین کریم، رئیس مدرسه، به رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران حضرت آیه‌الله العظمی خامنه‌ای (دام‌ظله).

خوراک شیعیان خوجه بسیار سنتی و کاملاً هندی است. غذاهای تند و تیز سرخ‌شده با سس‌های متنوع، همراه شیرینی‌ها و شربت‌های گوناگون، که از مشخصه‌های هندوستان است، غذای معمول شیعیان خوجه تانزانیاست. مردان خوجه به لحاظ پوشش هم بسیار سنتی عمل می‌کنند و گاهی در محل کار و حتی منازل، لباس‌های ملی - مذهبی خود را به تن می‌کنند. رنگ‌آمیزی متنوع لباس‌ها همراه با طلادوزی‌های گران‌قیمت بسیار مورد توجه شیعیان خوجه شرق آفریقا، بخصوص تانزانیاست. البته دشداده‌های عربی عثمانی هم، که به نوعی هویت مذهبی آنان را بر می‌انگیزد، مورد توجه بزرگ‌ترهاست.^۱

شیعیان خوجه تانزانیای علاقه فراوانی به صحبت کردن به زبان گجراتی و اردو دارند و این زبان را مهم‌ترین شاخصه فرهنگی - ملی خود می‌دانند. این زبان بسیار مورد توجه بزرگان و مستترهاست و این علاقه در تمام سخنرانی‌ها و مراسم به وضوح دیده می‌شود و معتقدند: سینه به سینه باید به نسل‌های بعد منتقل شود. البته جوانان و تحصیل‌کردگان جوان چندان علاقه‌ای به زبان مادری خود ندارند و انگلیسی را بر گجراتی ترجیح می‌دهند.

دین‌مداری

یکی از مهم‌ترین و شاید اصلی‌ترین شاخصه‌های شیعیان خوجه اثناعشری تانزانیای و حتی سراسر جهان پای‌بندی به دین و قوانین شرعی است. آنان به فرایض دینی خود و دستورات ائمه اطهار علیهم‌السلام بسیار متعصبانه عمل می‌کنند و حیات معنوی خود را در گرو پای‌بندی به دین می‌دانند و این موضوع را از دوران کودکی به فرزندان خود می‌آموزند.^۲

۱. زنان خوجه اصولاً مانتوهای مشکی و تیره همراه با مقنعه‌های بلند به تن می‌کنند. البته چادرهای ملی ایرانی نیز در میان جوان‌ترها رواج یافته است. (مطالعات میدانی و مشاهدات عینی دارالسلام، ۱۳۸۹)
 ۲. نگارنده در دوران اقامت در تانزانیای بارها شاهد حضور کودکان خردسال در نماز جماعت و حتی شاهد انجام نمازهای غفیله و نافله توسط این کودکان خردسال بوده است و این نشان از علاقه و تأکید این اقلیت مذهبی به دین دارد.

اهتمام به علم

خوجه‌های اثناعشری سراسر دنیا و بخصوص، تانزانیا (به عنوان اولین هسته مرکزی تجمع ایشان در دنیا) از لحاظ سطح فرهنگی - علمی و نوع معیشت، از با فرهنگ‌ترین شیعیان جهان به شمار می‌روند. علاقه شدید آنان به مطالعه روزنامه‌ها، مجلات گوناگون و کتاب و نیز تأکید زیاد والدین به آموزش‌های علمی کودکان از سنین ابتدایی و هزینه‌های هنگفتی که برای تحصیل فرزندان خود در دانشگاه‌های معتبر اروپا و آمریکا صرف می‌کنند، همه بیانگر این موضوع است. مدارس آموزشی، که در تانزانیا وجود دارد، نمونه بارز علاقه ایشان به امر تحصیل فرزندان است. آموزشکده «المنتظر»، مجتمع‌های ولی عصر علیه السلام و «خاتم الانبیاء علیهم السلام» آروشا از بهترین مدارس کشور تانزانیا به شمار می‌آیند که از لحاظ علمی، جزو برترین‌های این کشورند. سیلابس‌های آموزشی، متون و محتوای علمی و دینی مدارس، وجود کتابخانه‌های شخصی و عمومی، کارگاه‌ها و اردوهای آموزشی به سراسر دنیا، دعوت از علما و بزرگان علمی و فرهنگی برای حضور در تانزانیا، برگزاری جلسات پرسش و پاسخ، که از مهم‌ترین فعالیت‌های جماعت دارالسلام است،^۱ همه بیانگر اهمیت آموزش و تعلیم و تربیت فرزندان در میان شیعیان خوجه اثناعشری دارالسلام است.

عزاداری سنتی

ماه محرم در شرق آفریقا، بخصوص تانزانیا و زنگبار، توسط شیعیان خوجه اثناعشری و بومی منطقه با جدیت خاصی دنبال می‌شود. این مراسم همه ساله با آغاز سال هجری قمری، در دارالسلام به شکل کاملاً شیعی با این برنامه‌ها برگزار می‌شود: مراسم زیارت عاشورا (صبح‌ها و عصرها) در تمام مساجد و حسینیه‌ها؛ مراسم خاص نوحه‌خوانی و سینه‌زنی؛ برگزاری جلسات سخنرانی مذهبی؛ اطعام عزاداران و به‌ویژه فقرا (موسوم به «نیاز»); تعطیلی کسب و کار در ایام تاسوعا، عاشورا و اربعین حسینی؛ برپایی نمایشگاه‌های نمادین از صحنه کربلا و تاریخ صدر اسلام؛ دعوت از مبلغان مشهور و خطیبان برجسته عالم تشیع برای سخنرانی؛ برپایی مراسم روضه‌خوانی

۱. این موضوع تقریباً در طول سال ادامه دارد و همواره یکی از بزرگان دینی و علمی جهان اسلام به دارالسلام دعوت می‌شود.

توسط زنان شیعی؛ سیاه‌پوش کردن اماکن مقدّس و منازل شخصی؛ برپایی دسته‌های عزاداری در خیابان‌های اصلی شهر؛ ایجاد مکان‌هایی مانند تعزیه‌خانه، ماتم‌سرا و امام‌بارگاه. (رنجبر شیرازی، ۱۳۸۸)

شیعیان خوجه اثناعشری علاوه بر برنامه‌های معمول این ماه، طی چند سال اخیر، تلاش گسترده‌ای برای علمی کردن فرهنگ عاشورا به‌کار گرفته‌اند. برگزاری همایش‌های علمی (یوم الحسین علیه السلام، علما دی، خمینی دی، غدیر تا کربلا) و ده‌ها همایش و سخنرانی دیگر، نیز دعوت از بزرگان و علمای برجسته در این زمینه، همه نشان از علاقه و عشق وافر ایشان به امام حسین علیه السلام و نوع نگاه علمی‌شان به حادثه عظیم عاشورا دارد.

نتیجه

شیعیان خوجه اثناعشری با بهره‌مندی از امکانات مالی خوب، توانسته‌اند با تمام نقدهایی که متوجه آنان می‌شود، مدیریت سیاسی و فرهنگی تشیع در تانزانیا را در دست بگیرند و با انسجام و حسّاسیت مثال زدنی خود، مذهب خویش را در سراسر کشور ترویج کنند. آنان با ظرفیت‌های بالای اقتصادی و تأسیس مدارس و مراکز علمی مذهبی خاص و با تشکیلات اداری قوی و علاقه شدید، به گسترش آیین‌های مذهبی، مهم‌ترین عامل آشنایی مسلمانان سیاه‌پوست منطقه با فرهنگ اصیل تشیع در تانزانیا به شمار می‌روند. البته خوجه‌های اثناعشری از نظر بینش سیاسی و مدیریت فرهنگی، دارای ویژگی‌هایی نیز هستند که موجب ضعف عملی و در نهایت، ایجاد شکاف‌هایی در میان سیاهان بومی گردیده‌اند. نوعی محدودیت در دایره تفکرات فرهنگی - اجتماعی رهبران خوجه به چشم می‌خورد که آنان را صرفاً در محدوده حفظ اصالت‌های نژادی، قومی و منافع تجاری خود نگه می‌دارد. بدین‌روی، چندان تلاشی برای گسترش دامنه وسیع جامعه تانزانیا به سوی رشد و تعالی صورت نمی‌دهند. به همین دلیل، بر اثر تقابل روشن‌فکری برخی از رهبران خوجه با متأخران سنتی، شکاف‌هایی میان رهبران ایجاد شده که از یک‌سو، موجب رکود کار فرهنگی، و از دیگر سو، تقویت فعالیت‌های جداگانه در بخش‌های دیگر جامعه گردیده است که پرداختن به این مسائل به موشکافی و تجزیه و تحلیل نیاز دارد. با این حال، تلاش شبانه‌روزی این شیعیان فعال برای حفظ و انسجام فرهنگ شیعی با وجود مشکلات فراوان در جامعه تانزانیا، بسیار قابل تحسین است.

منابع

۱. ابن بطوطه، سفرنامه، ترجمه دکتر محمدعلی موحد، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۹.
۲. ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه، بیروت، دارالفکر، ۱۹۸۱.
۳. ادیسی، شریف، نزهت المشتاق فی اختراق الافاق، بورسعيد، قاهره، مكتبة الثقافة الدينية، ۱۹۷۰.
۴. ابن حوقل، ابوالقاسم محمد، صورة الارض، دار صادر، افست لیدن، ۱۹۳۸.
۵. اصطخری، ابواسحاق ابراهیم، مسالك و ممالك، ترجمه ایرج افشار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۰.
۶. فهمی، عبدالعزيز عبدالسلام، ایرانی‌ها و شرق آفریقا، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۶.
۷. اداره کل اطلاع رسانی مجمع جهانی اهل بیت (ع)، (الف)، شیعیان تانزانیا، قم، ۱۳۸۰.
۸. اداره کل اطلاع رسانی مجمع جهانی اهل بیت (ع)، (ب)، شیعیان زنگبار، قم، ۱۳۸۰.
۹. بیرونی، ابوریحان، تحقیق ماللهند، حیدرآباد دکن، ۱۹۵۱.
۱۰. تقی‌زاده، محمود، گزارشی از آمار جمعیتی شیعیان کشورهای جهان، قم، مؤسسه شیعه‌شناسی، ۱۳۸۹.
۱۱. رامهرمزی، بزرگ بن شهریار، عجائب الهند، ترجمه محمد ملک‌زاده، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۸.
۱۲. خوارزمی، ابوجعفر محمد بن موسی، صورة الارض، لایپزیک، ۱۹۶۲.
۱۳. دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، دوره جدید مباحث کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، کتاب سبز تانزانیا، تهران، ۱۳۸۸.
۱۴. دفتری، فرهاد، مختصری در تاریخ اسماعیلیه (سنت‌های یک جماعت مسلمان)، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران، نشر و پژوهش فرزانه، ۱۳۷۸.
۱۵. زکی، عبدالرحمان، المسلمون فی العالم الیوم آفریقیة الاسلامیه، قاهره، مكتبة النهضة المصریه، ۱۹۵۸.
۱۶. زکی، عبدالرحمان، الاسلام و الحضارة العربیة فی شرق آفریقا، قاهره، مجلة المصریه للدراسات التاريخیه، ۱۹۶۷.
۱۷. ساعی، محسن، آقاخان محللاتی و فرقه اسماعیلیه، رشت، روزنامه نسیم شمال، ۱۳۲۹.
۱۸. الصحاری العوتی، سلمة بن مسلم، امارة زنجبار و سلاطین عمان، ۱۹۷۷.
۱۹. عرب‌احمدی، امیربهرام، تانزانیا سرزمین همیشه سبز، تهران، الهدی، ۱۳۸۴.
۲۰. عرب‌احمدی، امیربهرام، شیعیان تانزانیا؛ دیروز و امروز، تهران، الهدی، ۱۳۷۹.
۲۱. عرب‌احمدی، امیربهرام، شیعیان خوجه اثناعشری در گستره جهان، (در دست چاپ).
۲۲. عرب‌احمدی، امیربهرام، رساله دکتری جایگاه ایرانیان در توسعه تمدن و فرهنگ شرق آفریقا، تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵.
۲۳. قزوینی، زکریا بن محمد بن محمود، آثار البلاد و اخبار العباد، بیروت، دار صادر، ۱۹۶۰.

۲۴. فلقشندی، ابوالعباس احمد بن علی، **صبح الاعشى فى صناعة الانشاء**، قاهره، وزارة الثقافة و الارشاد القوى، ۱۹۶۰.
۲۵. مسعودی، علی بن حسین، **مروج الذهب و معادن الجواهر**، تصحیح شارل پلا، لبنان، جامعة لبنان، ۱۹۶۵.
۲۶. یاقوت حموی، شهاب‌الدین ابوعبدالله، **معجم البلدان**، قاهره، ۱۹۰۶.
۲۷. یعقوبی، احمد بن ابی‌یعقوب، **البلدان**، ترجمه محمدابراهیم آیتی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۶.
۲۸. رنجبر شیرازی، مصطفی، **راهبردهای منطقه‌ای روابط فرهنگی ایران و تانزانیا**، دارالسلام، ۱۳۸۸.
۲۹. کریم، حسین، **متن نامه محرمانه به حضرت آیه‌الله خامنه‌ای (رهبر معظم انقلاب اسلامی)**، ویپاز، دارالسلام.
۳۰. گزارش‌های موجود در آرشیو سازمان بلال مسلم میشن، تمه که، دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
31. <http://www.Cia.Tanzania.org>.2010.
32. <http://www.Cia.Zanzibar.org>.2010.
33. Y.Lodhi, Abdoul Aziz & Western Lund, David, **Africa Islam In Tanzania**, March 1996.
34. Annual Report 2009, Bilal Muslim Mission Of Tanzania.
35. <Http://www.world federation.org>.2010.
۳۶. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی زنگبار، تیر ۱۳۸۹.
۳۷. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۳۸. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی آروشا، تیر ۱۳۸۹.
۳۹. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی تمه که، تیر ۱۳۸۹.
۴۰. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی مجتمع المنتظر، تیر ۱۳۸۹.
۴۱. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی مسجد شیعیان خوجه اثناعشری دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۴۲. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی سازمان بلال مسلم میشن تانزانیا، تیر ۱۳۸۹.
۴۳. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی سازمان ویپاز و بخش‌های وابسته، تیر ۱۳۸۹.
۴۴. مطالعات میدانی و مشاهدات عینی کیباها، تیر ۱۳۸۹.
۴۵. مصاحبه با حاج محمود کیمجی از تجار و عضو قدیمی جماعت دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۴۶. مصاحبه با مصطفی رنجبر شیرازی رایزن فرهنگی وقت تانزانیا، دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۴۷. مصاحبه با مدیران سازمان العتره، دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۴۸. مصاحبه با مدیران حسینی مدرسه، دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۴۹. مصاحبه با مدیران ویپاز و کالج المنتظر، دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.
۵۰. مصاحبه با مدرّسان مرکز کیباها، دارالسلام، تیر ۱۳۸۹.